

Ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. **Ἀγαπητὸς Τσοπανάκης**, παρουσιάζει τὴν κατωτέρω ἐργασίαν μὲ τὰ ἑξῆς:

Ἀναστασίου Καραναστάση, *Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῶν ἑλληνικῶν ἰδιωμάτων τῆς Κάτω Ἰταλίας*, τόμ. Α'. Ἀκαδημία Ἀθηνῶν. Ἀθήναι 1984.

Εἶναι πολὺ εὐχάριστο τὸ γεγονὸς ὅτι 22 χρόνια μετὰ τὴν πρώτη ἀποστολὴ τοῦ συγγραφέα στὴν Κάτω Ἰταλία ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, ἐκδίδεται τώρα ἀπὸ τὸν ἴδιον ὁ πρῶτος τόμος τοῦ ὕλικου ποὺ ἄρχισε νὰ συγκεντρώνεται ἀπὸ τότε (καὶ τυπώνεται καὶ ὁ δεύτερος).

Γιὰ ὄσους δὲν γνωρίζουν τὰ καθέκαστα, ἐπιβάλλεται νὰ τονίσουμε ὅτι ἀπὸ τὸ 1962 ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ἀνέθεσε στὸν κ. Ἀ. Καραναστάση, συντάκτη τότε τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ, νὰ πάη στὴν Κάτω Ἰταλία καὶ νὰ μελετήσῃ ἐπὶ τόπου τὰ ἐκεῖ ἑλληνικὰ ἰδιώματα, τὰ ὁποῖα φθίνουν, ἰδιαίτερα τῆς Καλαβρίας, ὅπου μόνο σὲ δύο ἢ τρία χωριά ὑπάρχουν ἀκόμα μερικὰ πρόσωπα ποὺ ξέρουν ἢ μιλοῦν τὰ ἑλληνικά, ἐνῶ στὴν περιοχὴ τοῦ Salento ἢ Otranto τῆς Ἀπουλίας τὰ χωριά εἶναι περισσότερα καὶ πολὺς κόσμος χρησιμοποιεῖ καθημερινὰ τὸ ἑλληνικὸ τοπικὸ ἰδίωμα.

Ἡ πρώτη ἐκείνη ἀποστολὴ ἐπαναλήφθηκε 20 φορές (μὲ οἰκονομικὲς συμβολὲς καὶ τῆς Γλωσσικῆς Ἑταιρείας καὶ τοῦ Παγκείου κληροδοτήματος), καὶ ὁ κ. Κ. ἔγινε ἓνα πολὺ οἰκεῖο πρόσωπο στοὺς ἐντοπίους τῆς ἑλληνόφωνης Ἀπουλίας καὶ Καλαβρίας καὶ συνδέθηκε μὲ αὐτοὺς καθὼς καὶ μὲ τοὺς πνευματικὸς ἀνθρώπους τῶν περιοχῶν καὶ τῶν ἐπιστημονικῶν τους κέντρων: φιλίες καὶ κουμπαριές, φιλοξενίες καὶ ἀνταποδόσεις φιλοξενιῶν στὴν Ἀθήνα, καί, στὸ μεταξὺ, ἐμπλουτισμὸς καὶ ἐπεξεργασία τοῦ ὕλικου, ἔλεγχος τοῦ συγκεντρωμένου καὶ δημοσιευμένου ἀπὸ ἄλλους, Ἰταλοὺς καὶ ξένους ἐπιστήμονες, καὶ ἰδιαίτερα ἀπὸ τὸν ἀκάματο, θαλερὸν πρεσβύτη τώρα, καθηγητὴ Gerhard Rohlfs, ὁ ὁποῖος, κατὰ περίεργη εἰρωνεία τῆς τύχης, ξεκίνησε ὡς ρωμανιστὴς στὰ 1922, γιὰ νὰ μελετήσῃ τὶς ἰταλικὲς διαλέκτους τῆς περιοχῆς. Ὁ νέος τότε ἐρευνητὴς γνώρισε ἀπὸ κοντὰ τὶς ἑλληνόφωνες αὐτὲς περιοχὲς καί, χωρὶς νὰ παρατήσῃ τὴν κύρια ἀσχολία του, ἔγινε ὁ κύριος μελετητὴς τῶν προβλημάτων ποὺ συνδέονταν μὲ τὴν μορφή καὶ τὴν ἱστορία τῶν ἑλληνικῶν αὐτῶν ἰδιωμάτων. Μὲ ὑπομονὴ καὶ ἐπιμονή, καὶ προπάντων μὲ ἀκαταπόνητη ἐργατικότητα, ἔγινε ὁ πρῶτος ἐπιστημονικὸς ὑποστηρικτὴς τῆς συνέχειας τῶν ἰδιωμάτων αὐτῶν ἀπὸ τὶς ἀρχαῖες δωρικὲς διαλέκτους τῆς ἴδιας περιοχῆς, προκαλώντας πολλὰς ἀντιδράσεις καὶ πλατειᾶς ἐπιστημονικὲς συζητήσεις μὲ τοὺς Ἰταλοὺς κυρίως ἐρευνητὲς, οἱ ὁποῖοι δυσκολεύονταν νὰ παραδεχθοῦν ὅτι θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ ἐπιβιώσουν οἱ ἑλληνόφωνοι πληθυσμοὶ μέσα στὴν σαρωτικὴ ἐκλατινιστικὴ κίνησι τῆς ρωμαϊκῆς αυτοκρατορίας. Κανένας δὲν ἐπρόσεξε τότε, οὔτε ὁ Rohlfs οὔτε οἱ ἄλλοι, ὅτι καὶ ὁ εὐρύτερος ἑλληνικὸς καὶ ἑλληνόφωνος χῶρος δὲν

έκλατινίσθηκε, γιατί ἦταν ἐγγράμματος, εἶχε διοίκηση καὶ νομοθεσία κλπ., αὐτὰ δηλαδὴ ἀκριβῶς τὰ στοιχεῖα πού οἱ Ρωμαῖοι πρόσφεραν στοὺς ἀγράμματους λαούς πού κατακτοῦσαν καὶ ἀφομοίωναν γλωσσικά. Καὶ γι' αὐτὸ δὲν ἐκλατινίσθηκαν καὶ οἱ Ἑλληνες τῆς Κάτω Ἰταλίας καὶ Σικελίας καὶ γι' αὐτὸ δὲν ἔγινε καὶ ὁ ἐκλατινισμὸς τοῦ ἀνατολικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους.

Οἱ Ἑλληνες ἐρευνητές, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Γ. Χατζιδάκη ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ περασμένου αἰώνα, καὶ οἱ περισσότεροὶ ἀπὸ τοὺς ξένους, ὑποστήριζαν τὴν συνέχεια, οἱ Ἰταλοὶ ὅμως δὲν τὴν δέχονταν καὶ ὑποστήριζαν τὸν ἀποικισμὸ στὴν πρώιμη βυζαντινὴ ἐποχὴ, μὰ πού καὶ ἡ κάτω Ἰταλία καὶ ἡ Σικελία καὶ τὸ Ἐξαρχάτο τῆς Ραβέννας ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνες ὡς τὸν Ἰουστινιανὸ καὶ ἀργότερα, ὑπάγονταν στὸ Ἀνατολικὸ ρωμαϊκὸ κράτος, δηλ. στὴν Κωνσταντινούπολη.

Ὁ Rohlfς ξεκαθάρισε αὐτὰ τὰ προβλήματα μὲ πάρα πολλές πρωτότυπες ἱστορικο-γλωσσολογικογραφικὲς μελέτες, οἱ ὁποῖες κορυφώθηκαν μὲ τὴν συστηματικὴ μελέτη τῶν ἰδιωμάτων, πού εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα τὴν ἔκδοση ἑνὸς διαλεκτικοῦ λεξικοῦ (*Wörterbuch der Unteritalienischen Gräzität*, 1930), πού τὸ ἐπεξεργάσθηκε ἀργότερα καὶ τὸ ξαναεξέδωσε μὲ τὸν τίτλο *Lexicon Graecanicum Italiae Inferioris*, 1964, καὶ μιᾶς Γραμματικῆς μὲ τὸν τίτλο *Historische Grammatik der Unteritalienischen Gräzität*, 1950, πού καὶ αὐτὴ, μὲ μικρὲς προσυζητήσεις, ξαναεκδόθηκε μεταφρασμένη στὰ ἰταλικά μὲ τὸν τίτλο *Grammatica storica dei dialetti Italogreci*, 1977.

Εἴπαμε πρωτύτερα ὅτι ὁ Rohlfς ἦταν ρωμανιστής, καὶ αὐτὴ ἦταν καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἡ κύρια ἀσχολία του. Ἀσχολήθηκε μὲ τὶς ἰταλικὲς διαλέκτους, ἐξέδωσε διαλεκτικὰ λεξικά καὶ μεγάλην γραμματικὴ τῆς ἰταλικῆς γλώσσας καὶ ἄλλες σχετικὲς ἐργασίες. Ἡ γνώση τῶν νεοελληνικῶν διαλέκτων καὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας ἦταν ἔξω ἀπὸ τὶς βασικὲς γνώσεις του. Καὶ εἶναι πρὸς τιμὴν του ὅτι, ἔστω καὶ ὄψιμα, μετὰ τὸν Β' Παγκόσμιον πόλεμον, ἄρχισε νὰ βλέπη τὴν ἀνάγκη νὰ συνδέσῃ τὶς καταῖταλικὲς του ἐρευνες μὲ τὴν νεοελληνικὴν διαλεκτολογία καὶ νὰ γνωρίσῃ τὶς ἀπόψεις Ἑλλήνων συναδέλφων γιὰ διάφορα προβλήματα πού προέκυπταν ἀπὸ τὶς μελέτες του.

Σ' αὐτὴν τὴν συγκυρία ἐμφανίζεται ὁ Α. Κ., ὁ ὁποῖος, ὕστερα ἀπὸ σύντομη ὑπηρεσία σὲ Γυμνάσια ὡς καθηγητὴς φιλολογίας, τοποθετήθηκε στὸ Ἱστορικὸ Λεξικὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, πού στὸ μεταξὺ μετονομάσθηκε σὲ Κέντρο Συντάξεως τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Νέας Ἑλληνικῆς Γλώσσας. Ὡς συντάκτης τώρα, ἄρχισε νὰ δημοσιεύῃ διάφορες μελέτες, γλωσσικο-διαλεκτολογικὲς, κυρίως γιὰ τὰ δωδεκανησιακὰ ἰδιώματα, καὶ τὴν διδακτορικὴν του διατριβὴν γιὰ τὴν Φωνητικὴ τῶν ἰδιωμάτων τῆς νήσου Κῶ (Ἀθήνα 1963), ἀπὸ τὴν

ὅποια κατάγεται. Ἡ ἐμπειρία του ἀπὸ τὸ Ἱστορικὸ Λεξικόν, οἱ ἰδιαίτερες μελέτες του, ὁ προσεκτικὸς του χαρακτήρας, ἡ καλὴ γνώση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, ἀρχαίας καὶ νέας, καὶ ἡ καταγωγή του ἀπὸ τὰ Δωδεκάνησα, δηλ. ἀπὸ ἀρχαία δωρικὴ περιοχὴ, μὲ τὴν ὅποια οἱ ἑλληνόφωνες περιοχὲς τῆς Κάτω Ἰταλίας εἶχαν καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ ἔχουν πολλὰ κοινά, τὸν καθιστοῦσαν τὸν πιὸ ἐνδεδειγμένο γιὰ τὴν ἀποστολὴ αὐτὴν, ἂν προσθέσουμε καὶ τὴν καλὴ γνώση τῆς ἰταλικῆς γλώσσας, ἐξαιτίας τῆς ἰταλικῆς κατοχῆς τῶν Δωδεκανήσων.

Ἡ στροφὴ τῆς προσοχῆς του στὴν διερεύνηση καὶ τὸν ἐνδεχόμενο ἐμπλουτισμὸ τοῦ λεξιλογίου ἦταν εὐστοχη, γιὰτὶ ἀπὸ τὴν μιὰ περιόριζε τὶς δυσκολίες, ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλη στηριζόταν σὲ ἓνα ἀρκετὰ πλούσιο σημεῖο ἀναφορᾶς, δηλ. τὸ Λεξικὸ τοῦ Rohlf's ποὺ μνημονεύσαμε, καὶ φυσικὰ σὲ ὅσες ἄλλες ἐργασίες ἐρευνητῶν, Ἰταλῶν καὶ μὴ, πρόσφεραν τέτοιο ὕλικόν, οἱ ὁποῖες εἶναι ἀρκετές. Τὸ δικὸ του ὕλικόν ὅμως, δηλ. αὐτὸ ποὺ συγκέντρωσε ὁ ἴδιος σ' αὐτὰ τὰ 20 χρόνια τῶν τακτικῶν ἐπισκέψεων ποὺ διακοοῦσαν συνήθως περίπου δυὸ μῆνες, ἀποτελέσει τὴν βάση ἐπάνω στὴν ὅποια ἔπρεπε νὰ παραβληθοῦν τὰ ἄλλα, καὶ ἡ δική του καλύτερη γνώση τῶν ἱστορικῶν διαφοροποιήσεων τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας ἀποτελοῦσε τὴν καλύτερη ἐγγύηση γιὰ τὴν ἀκρίβειά του.

Εἶναι ὅμως καιρὸς, ὅσο ἐλκυστικὴ καὶ ἂν εἶναι ἡ ἱστορία τῶν μελετῶν ποὺ ἔχουν σχέση μὲ τὰ κατωῖταλικά ἑλληνικά ἰδιώματα, νὰ στραφοῦμε καὶ πρὸς τὸ ἴδιο τὸ βιβλίον ποὺ παρουσιάζουμε. Ὅπως σημειώνει ὁ κ. Κ. στὴν Εἰσαγωγὴ, καὶ σύμφωνα μὲ τὶς προηγούμενες ἐρευνες, κυρίως τοῦ Rohlf's, ἡ ἑλληνόφωνη περιοχὴ τῆς Καλαυρίας ἐκτεινόταν ὡς τὸν 16 αἰ. ὡς τὴν γραμμὴ Nicastro-Catanzaro, δηλ. ἀπὸ τὸ στενὸ τῆς Μεσσήνης ὡς τὸ στενότερον σημεῖον τοῦ πέλματος τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου στὰ Δυτικά, ἐνῶ στὰ ἀνατολικά, δηλ. στὸ τακοῦνι τῆς ἴδιας χερσονήσου, στὴν Ἀπουλία, ἐκτεινόταν ἀπὸ τὸ Brindisi σχεδὸν καὶ τὸν Τάραντα ὡς τὴν κάτω ἄκρη. Στὴν ἀρχὴ τοῦ αἰῶνα μας μόνον 9 χωριὰ τῆς Καλαβρίας μιλοῦσαν ἀκόμα ἑλληνικά, ἐνῶ σήμερον ἔμειναν μόνον τρία, τὸ Γαλικιανόν, τὸ Ροχούδι καὶ τὸ χωριὸ Ροχούδι. Στὰ ἀνατολικά, στὴν περιοχὴ τῆς Ἀπουλίας, τὸ Salento, ἀπὸ 9 χωριὰ στὴν ἀρχὴ τοῦ αἰ. ἔμειναν σήμερον ἑπτὰ, μὲ μερικὲς χιλιάδες κατοίκους.

Τὸ ἔργον θὰ ἐκταθῆ σὲ πέντε τόμους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ πρῶτος περιλαμβάνει ὀλόκληρον τὸ Α σὲ 447 σελίδες σὺν μὴ' σελίδες προλόγου, εἰσαγωγῆς, βιβλιογραφίας κλπ. Τυπώνεται ἤδη ὁ δεῦτερος τόμος ἀπὸ τὸ Β ἕως καὶ τὸ Ι. Στὴν εἰσαγωγὴ προβάλλεται μὲ συντομία καὶ ἀντικειμενικότητα τὸ πρόβλημα τῆς καταγωγῆς τῶν ἑλληνικῶν ἰδιωμάτων τῆς Κάτω Ἰταλίας (ιδ'-κ'), ἀκολουθοῦν τὰ κοινὰ καὶ στὶς δυὸ περιοχὲς μορφολογικὰ καὶ συντακτικὰ στοιχεῖα (κα'-κβ'), ὕστερον τὰ «ἀρχαῖα, προβυζαντινὰ λεξιλογικὰ στοιχεῖα» (κε') καὶ τὰ «ἀρχαῖα σημασιολογικὰ

στοιχεῖα» (κε'-κς'). Δίνεται ἀπάντηση στο ἐρώτημα «ποιοὶ εἶναι οἱ κύριοι φορεῖς τοῦ κατ' ἐξοχὴν συντηρητικοῦ τομέα τῆς γλώσσας», καὶ αὐτοὶ εἶναι ὁ γεωργικὸς καὶ ποιμενικὸς (κς'-κζ'), καὶ προσθέτεται μιὰ σημαντικὴ διαπίστωση γιὰ τὴν «συμβολὴ τοῦ ιδιώματος τοῦ Μαρτινιάνου στο πρόβλημα τῆς καταγωγῆς τῆς γλώσσας τῶν ἑλληνοφώνων» (κζ'-κθ'), μὲ τὴν παρατήρηση τοῦ συγγραφέα ὅτι στοῦ ιδιώμα αὐτοῦ πρέπει νὰ ἔγινε γλωσσικὴ ἀνάμειξη ἀπὸ ὕψιμες ἐγκαταστάσεις ἑλληνογλωσσῶν πληθυσμῶν ἀπὸ τὴν Ἡπειρο κυρίως, μετὰ τὸν 15 αἰ., ἐπειδὴ μόνο ἐδῶ παρουσιάζονται καὶ γνωρίσματα τῶν βόρειων νεοελληνικῶν ιδιωμάτων (στένωση ἄτονων ο, ε σὲ ου, ι, σιώπηση ἄτονων ου, ι), πού, ὅπως τονίζει ὁ συγγραφέας, «εἶναι περιεργο ὅτι οἱ προηγούμενοι ἐρευνητὲς δὲν ἔδωσαν σημασία στὰ φαινόμενα αὐτὰ τοῦ Μαρτινιάνου».

Ἡ ἐπισκόπηση αὐτὴ κλείνει μὲ τὴν συμπερασματικὴ διατύπωση πού μποροῦμε νὰ τὴν μεταφέρουμε ὁλόκληρη: «Μὲ τὰ λεξιλογικά, μορφολογικά, καὶ σημασιολογικά στοιχεῖα, τὰ ὅποια διατηρεῖ... μόνη ἡ γλώσσα τῶν ἑλληνοφώνων (κατοίκων τῆς Κάτω Ἰταλίας), λύνει ἡ ἴδια τὸ πρόβλημα τῆς καταγωγῆς τῆς κατὰ τρόπον ἀναμφισβήτητο. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ δὲν προῆλθαν ἀπὸ ἐπιδράσεις, οὔτε ἀπὸ μεταναστεύσεις πληθυσμῶν, ἀφοῦ δὲν τὰ εἶχε ἡ βυζαντινὴ, οὔτε καὶ οἱ νεοελληνικὲς διάλεκτοι τὰ ἔχουν. Διατηρήθηκαν στὴν προφορικὴ γλωσσικὴ παράδοση τῶν ἑλληνοφώνων ἀπὸ τὰ χρόνια τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος μέχρι σήμερα» (σ. κθ').

Ἡ διερεύνηση τοῦ λεξιλογίου, πού ἀκολουθεῖ, γίνεται μὲ προσοχὴ τόσο ἀπὸ τὴν ἀποψη τῶν φωνητικῶν ὅσο καὶ τῶν σημασιολογικῶν παραλλαγῶν, καὶ δύσκολα θὰ ἔβρισκε κανεὶς κάποιο ἀπὸ τὰ συνηθισμένα παραπατήματα πού συνοδεύουν ἀρκετὰ συχνὰ τὶς ἐτυμολογικὲς προπάντων ἀναγωγὲς καὶ συσχετίσεις. Ἀπεναντίας, ὑπάρχει συχνὰ δικαιολογημένος δισταγμὸς στὶς ἀπόπειρες ἐτυμολογίας δύσκολων ἢ μοναδικῶν τύπων (π.χ. ἀβουσία [τὰ περιττώματα τοῦ μεταξοσκώληκα], ἀδόνιο, ἀράικαμφο [=αἰμάτακας] κ.ἄ.). Αὐτὸ ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι δὲν καταλήγει σὲ κάποιο συμπέρασμα, ὅταν νομίζω ὅτι ἀπὸ τὶς διαφορὲς προτάσεις μπορεῖ νὰ διαλέξῃ τὴν πιὸ πιθανὴ ἢ νὰ προτείνῃ ὁ ἴδιος κάποια καλύτερη (π.χ. ἀσκλούνη, [Καψωμένος ἀπὸ τὸ χλούνης=ἀγριόχοιρος], ἄταλο=μεγάλος, ὠραῖος, ἀπὸ τὸ ἔξαλλος).

Ἰδιαίτερα πρέπει νὰ τονίσουμε τὸν πλοῦτο καὶ τὴν ποικιλία τῶν παραδειγμάτων, δηλ. τῶν ιδιωματικῶν φράσεων πού συνοδεύουν τὰ διάφορα λήμματα, μὲ παρεμβολὲς ρητῶν, παροιμιῶν, δημοτικῶν τραγουδιῶν, πού διαφωτίζουν ἀπὸ διαφορὲς πλευρὲς τὴν σημασία τους, κάτι πού δὲν ὑπάρχει σὲ τόση ἔκταση καὶ ἀφθονία τὸ *Lexicon Graecanicum* τοῦ Rohlf, πού μνημονεύσαμε. Ὑπάρχουν λήμματα μὲ παραδείγματα ἀπὸ μιὰν ὠς δυὸ σελίδες, π.χ. τὸ λῆμμα ἀλώνι ἐκτείνεται σὲ μιὰν σελίδα καὶ κάτι, μὲ δυὸ παροιμίες πού ἀξίζει τὸν κόπο νὰ τὶς ἀκούσουμε: «Στοῦ

φτωχοῦ βρέχει στὸν ἀλώνι» καὶ «σάττι ποῦ σοῦ τέλει καλὸ ὁ Χριστό, σοῦ βρέχει στ' ἀλώνι» (εἰρωνικά), τὸ ἀλωνίζω σὲ δυὸ σελίδες, τὸ ἐπίρρημα ἀμβρό (ἐμπρός) σὲ μιὰ μίση σελίδα, μὲ διάφορες φράσεις, τρία ποιήματα καὶ μιὰν παροιμία.

Πολλὲς νέες λέξεις, ἀθησαύριστες ὡς τώρα, θησαυρίζει ὁ κ. Κ., ὁ ὁποῖος τὶς ὑπολογίζει συνολικὰ «σὲ περισσότερες ἀπὸ χίλιες λέξεις» (σ. ζ'). Μερικὲς εἶναι ὑποκοριστικά, μεγεθυντικά, στερητικά, παράγωγα μαρτυρημένων λέξεων, ὑπάρχουν ὅμως καὶ πάρα πολλὲς ποὺ εἶναι τελείως ἀθησαύριστες, καὶ πλουτίζουν ἐπομένως τὶς γνώσεις μας ἀπὸ τὰ μακρυνὰ καὶ ἀπομονωμένα αὐτὰ ἰδιώματα· π.χ. ἀγαπησία = ἀγάπη, ἀγουλέγγομαι = λιμπίζομαι, ἀγουστάρικο = ἀγουστιάτικος, ἀγρικιάδα = ἐρεθισμὸς τραύματος, καὶ πάμπολλες ἄλλες.

Εἶναι φυσικὸ ὅτι δὲν μποροῦμε νὰ περάσουμε σὲ λεπτομέρειες. Θέλω μόνο νὰ τονίσω ὅτι ἡ μακρόχρονη ἐπένδυση τῆς Ἀκαδημίας καὶ τῶν ἄλλων παραγόντων γιὰ τὴν συλλογὴ τοῦ ὕλικου ἀπέδωσε πλούσιους καρπούς, καὶ ἡ ἀπόφαση νὰ περιληφθῇ τὸ ἔργο αὐτὸ στὶς ἐκδόσεις τῆς Ἀκαδημίας προσφέρει στὸν διεθνή ἐπιστημονικὸ κόσμον ἓνα σοβαρὸ δεῖγμα ἐπιστημονικῆς ἐργασίας, τὸ ὁποῖο θὰ εἶναι πολὺ χρήσιμο γιὰ ὅλους, καὶ βγήκε ἀπὸ τὸν χῶρον τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ.